

MEĐUOVISNOST TEKSTA I KONTEKSTA ENGLSESKE KNJIŽEVNOSTI

Ljubica Matek, *English Literature in Context. From Romanticism until the Late Twentieth Century*, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2020., 150 str.

Knjiga Ljubice Matek *English Literature in Context. From Romanticism until the Late Twentieth Century* predstavlja izniman doprinos postojećem korpusu literature o povijesti engleske književnosti. Naime, riječ je o prvom udžbeniku iz povijesti engleske književnosti na engleskom jeziku u Republici Hrvatskoj. U njemu hrvatska znanstvenica dijakronijski prikazuje razvoj engleske književnosti od predromantizma pa sve do kraja dvadesetoga stoljeća, te smješta najvažnija djela engleske književnosti u pripadajući kulturno-povijesni kontekst. Knjiga je ponajprije namijenjena studentima engleske književnosti koji pohađaju kolegij *Pregled engleske književnosti II (od romantizma do danas)* na Filozofskom fakultetu Osijek, ali je jednakovrijedan izvor znanstvenicima koji se bave engleskom književnošću, zbog znanstvenog doprinosa koji ima za područje povijesti književnosti. Knjiga je objavljena 2020. godine u nakladi Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Knjiga *English Literature in Context* logično je strukturirana. Sastoji se od tri poglavlja koja dijakronijski prate razdoblja engleske književnosti od kraja osamnaestoga do kraja dvadesetoga stoljeća nazvana: Razdoblje romantizma, Viktorijansko doba i Dvadeseto stoljeće, koje je podijeljeno na potpoglavlja Modernizam i Postmodernizam. Preglednosti ovoga izdanja doprinosi činjenica da autorica na početku knjige, osim pogovora, donosi i kronološki uvid u britanske monarhe koji su vladali u razdoblju od 1760. do 2020., kao i najvažnije povijesne događaje u Engleskoj. Ti su podaci važni u daljnjem shvaćanju književnih djela, koje autorica u svojoj knjizi kontekstualizira unutar engleske povijesti, budući da društveno-politički kontekst neizbježno utječe na literarnu produkciju određenog vremena. Posebnost je ove knjige ta što sadrži niz pitanja i prijedloga potencijalnih istraživačkih projekata koji prate sadržaj knjige kako bi se potaknulo čitatelje na daljnje razmišljanje i kvalitetniju analizu tekstova.

Detaljnomo analizom konkretnih povijesnih epoha, autorica dokazuje da se književna djela ne mogu proučavati izolirano od konteksta, odnosno da je svako umjetničko djelo, pa tako i ono književno, ujedno odraz određene povijesne epohe i autorova reakcija na tu epohu. Navedena hipoteza u ovoj se knjizi po-

najprije primjenjuje na razdoblje romantizma (1798. - 1830.), koje je u Engleskoj predstavljalo više od književnoga razdoblja. Riječ je o kulturno-političkom ozračju koje je prožimalo svaki segment života kraja osamnaestoga i početka devetnaestoga stoljeća. Manifestom romantizma smatra se predgovor drugoga izdanja zbirke pjesama *Lirske balade* (1800) Williama Wordswortha u kojemu autor naglašava neodvojivost poezije i emocija, što postaje temeljnim obilježjem romantičarskog stvaralaštva. To razdoblje obilježeno je odbijanjem klasičnih uzora, a naglasak je stavljen na individualnost autorskoga izražaja i prikazivanje pojedinca kao (anti)heroja, genija i vizionara, pri čemu se kao dominantan književni oblik izdvojila poezija. Budući da je u romantizmu naglasak stavljen na individualnost u izražavanju, ovo se razdoblje smatra jednim od najraznovrsnijih književnih razdoblja čija je obilježja zahtjevno objediniti unutar jedne definicije. Oslanjajući se na prethodno spomenuti predgovor Williama Wordswortha, autorica definira temeljne značajke romantičarske poezije: pisanje u prvom licu iz kojega progovara autorsko „ja“, okretanje emocijama i slavljenje prirode kao sredstva izražavanja emocija, preokupacija genijem, prikazivanje svakodnevnog života i osoba, zanimanje za egzotično, borba za ljudska prava kao odraz revolucionarnog duha vremena (30). Autorica osim pet kanonskih pjesnika romantizma (Wordsworth, Coleridge, Byron, Percy Shelley i Keats), navodi i značaj pjesnika i pjesnikinja koji nisu spominjani u antologijama engleske knjiženosti, a jednako su važni za razdoblje romantizma poput Mary Shelley.

Romantičarsko pjesništvo nastaje kao protureakcija na prosvjetiteljstvo, a obilježava ga davanje prednosti emocijama, mističnom, transcendentalnom i iracionalnom kao pobuna protiv reda i racionalnosti. Koji je uzrok takvim promjenama? Odgovor na to pitanje autorica daje analizom društveno-povijesnoga konteksta. Kraj osamnaestoga stoljeća u Europi i Americi obilježile su promjene uzrokovane građanskim revolucijama, borbom za prava žena i industrijskom revolucijom. Građanske revolucije javile su se kao reakcija na aktualno političko uređenje; želja im je bila rušenje starog i gradnja novog političkog sustava zasnovanoga na suverenitetu građana. Težnja za jednakošću koju je promicala Francuska revolucija (1789. - 1799.) odrazila se na cjelokupnu europsku umjetnost osamnaestoga stoljeća pa je tako književnost romantizma prikazivala živote običnih ljudi, a česta tema bili su siromašni i potlačeni. Francuska revolucija imala je i negativne strane budući da je „pokretačka snaga njezinog početka bila (...) jednako inspirativna kao i osjećaji očaja i razočaranja izazvani njezinim neuspjehom“ (19-20) u obliku ponovnog uspostavljanja monarhije. Neuspjeh Francuske revolucije utjecao je na duh vremena, pa tako i književnost postaje protkana mračnim i mističnim slika-

ma i temama, što je doprinijelo razvoju gotičkoga u romantizmu. Sličan učinak na englesku književnost imale su i promjene uzrokovane industrijskom revolucijom. Zahvaljujući izumu parnog stroja manufakturna proizvodnja zamijenjena je tvorničkom, a industrijalizacija je uzrokovala neravnopravnu raspodjelu novca, klasnu nejednakost te neljudske radne uvjete. Dovala je i do naglog razvoja gradova i urbanizacije te propadanja ruralnih područja, a kao primjer toga autorica navodi pjesmu „Napušteno selo“ (1769) Olivera Goldsmitha.

Drugo poglavlje knjige *English Literature in Context* usmjereno je na analizu viktorijanske doba te ukazuje na koji je način vladavina kraljice Viktorije (1837. – 1901.) utjecala na književnu produkciju onoga vremena. Već sam naziv razdoblja upućuje na činjenicu da je kraljica predstavljala središnju figuru onoga doba i uzor ostalim stanovnicima Britanije, pa je tako poznato da je kraljica nje govala ulogu predane supruge i majke, na temelju čega je razvijen koncept žene kao *anđela u kući* proizišao iz pjesme Conventryja Patmorea *Anđeo u kući* (1854–62). Premda se iz navedenoga uočava da je viktorijansko društvo nje govalo tradicionalne vrijednosti, nagli znanstveni i tehnološki napredak rezultirao je promjenom svjetonazora pa je viktorijansko doba ostalo poznato po naizgled kontradiktornim vrijednostima. Ta se činjenica odrazila i na književnost, posebice u gotičkoj fikciji u obliku „likova koji su se mogli doslovno transformirati u drugačiji oblik, svoje drugo ja ili čiji je identitet bio podvojen (poput Jekylla i Hydea, Dracule i Doriana Graya)“ (60). Tijekom vladavine kraljice Viktorije, Britanija je postala najsnažnija zemlja zahvaljujući razvoju industrije i trgovine, a njezin utjecaj izvan britanskih granica širio se pomoću kolonizacije. Procesom kolonizacije, Britanija je nasilno nametala vlastiti kulturni identitet, uvođeći svoj jezik, običaje i religiju na kolonizirani teritorij, a „mnogi su Englezi širenje carstva također vidjeli kao moralnu odgovornost, vjerujući da je njihova dužnost donijeti civilizaciju i napredak na kolonizirana područja“ (60). Unatoč tome, viktorijansko doba obilježilo je razvoj znanosti i tehnologije koji je imao velik utjecaj na daljnji napredak čovječanstva.

Viktorijansko doba obilježile su industrijske i tehnološke inovacije započete u prethodnom razdoblju (parna lokomotiva i putnički vlak, podzemna željeznica, telegraf itd.), koje su rezultirale shvaćanjem važnosti obrazovanja, što je dovelo do uvođenja obaveznog obrazovanja za djecu u dobi između pet i deset godina, ali i mogućnosti pohađanja sveučilišta za žene (64). Ukorak s navedenim razvijala se i znanost, a najpoznatija i najkontroverznija znanstvena teorija onoga vremena jest teorija o evoluciji Charlesa Darwina objavljena u knjizi *Podrijetlo vrsta* (1859),

prema kojoj su se sva živa bića razvila procesom evolucije pomoću adaptacije i prirodne selekcije. Kao takva, Darwinova teorija podrazumijeva i mogućnost obrnutog procesa u obliku devolucije i degradacije, odnosno povratak čovjeka na niže civilizacijsko stanje, a strah od devolucije postaje učestala tema književnosti onoga vremena, poput *Slike Doriana Graya* (1890) Oscara Wildea, *Drakule* (1897) Brama Stokera i *Neobičnog slučaja dr. Jekylla i gospodina Hydea* (1885) H. G. Wellsa. Budući da je viktorijanska ideologija smatrala Europljane civilizacijski superiornima u odnosu na neeuropljane, smatralo se kako bi miješanje tih dviju skupina dovelo do devolucije. Takvo razmišljanje proširilo se i na ostale društvene skupine, što je vidljivo na primjeru socijalnog darvinizma, teorije koju je razvio Herbert Spencer. Ta teorija zasniva se na uvjerenju da u ljudskom društvu vlada borba za opstanak, a samo najsposobniji pojedinci preživljavaju, pritom svrstavajući skupine kao što su siromašni, bolesni i stari u kategoriju neprikladnih i slabih. Navedena društvena pitanja odrazila su se na književnost viktorijanskog doba, a književni oblik koji je bio najpogodniji za bavljenje širokim rasponom tema bio je roman. Problematika viktorijanskih romana nastaje kao odgovor na kontekst vremena, pa se kao dominantne teme nameću obrazovanje, industrijalizacija, žensko pitanje, seksualnost, brak, mentalna bolest, psihoze, ubojstva, zločin, evolucija, znanstvena dostignuća i strah od degeneracije (77).

Razdoblje dvadesetoga stoljeća nastavilo je tehnološki napredak prethodnih epoha, ali i uvelike osjetilo njegove negativne posljedice s obzirom na to da je tehnološki napredak doprinio globalnim katastrofama kao što su Prvi svjetski rat (1914. - 1918.) i Drugi svjetski rat (1939. - 1945.). Ratovi su se odrazili i na književnu proizvodnju dvadesetoga stoljeća pa je tako Prvi svjetski rat bio inspiracija za bogat korpus poezije okupljen oko ratne tematike i potaknuo je pokret pod nazivom modernizam. Autorica ističe da poeziju Prvog svjetskoga rata karakterizira raznolikost stila pa su tako pojedine pjesme prožete osjećajem domoljublja jer su isprva pjesnici veličali rat kao bitku koja će zauvijek prekinuti sve ratove, ali su uskoro „shvatili njegovu strahotu, što je utjecalo na njihovu maštu i poetsku tehniku“ (93). Književnost dvadesetoga stoljeća u potpunosti je drugačija od one prethodne epohe, a uzrok se opet može pronaći u političkim događajima. Modernizam se javlja kao odgovor na posljedice uzrokovane Prvim svjetskim ratom, kao što su slom burze na Wall Streetu 1929. i početak Velike gospodarske krize, što je doprinijelo usponu radikalnih desničarskih stranki u Europi. Zbog razornih posljedica Prvog svjetskog rata modernizam označava prekid s tradicijom. Umjetnik preuzima ulogu onoga koji preispituje

stare vrijednosti i sustav vjerovanja, a „položaj modernističkog umjetnika kao onoga koji propituje tradicionalne vrijednosti, način života i poimanja umjetnosti doprinosi percepciji umjetnika kao ‘otuđenog’ od društva“ (98). Zbog važnosti umjetnikove uloge, tijekom modernizma pojavljuje se žanr posvećen umjetnikovu traganju za istinom, tzv. roman o umjetniku (engl. *the artist novel*, njem. *Künstlerroman*) kao što je *Portret umjetnika u mladosti* (1916) Jamesa Joycea. Modernizam je obilježila podjela na „visoku“ i „nisku“ umjetnost, što je podrazumijevalo činjenicu da publika mora biti obrazovana da bi razumjela određenu umjetnost. „Visoka“ umjetnost bila je zasnovana na eksperimentiranju, a obilježili su je pisci poput Jamesa Joycea i Virginije Woolf koji su se bavili temama kao što su unutarstana stanja, ali i autori koji su se osvrtni na problematiku kolonijalizma i imperijalizma poput Josepha Conrada. S druge strane, ostali spisatelji toga doba odbijaju eksperimentiranje i svojim djelima na jasan način progovaraju o političkim pitanjima prve polovice dvadesetoga stoljeća, što je doprinijelo razvoju žanra distopije, u kojemu su se najviše istaknuli George Orwell i Aldous Huxley. Osjećaj beznađa koji je uslijedio nakon rata odrazio se i na dramu, što je rezultiralo pojavom kazališnog pokreta pod nazivom teatar apsurda. Termin teatar apsurda prvi puta upotrebljava Martin Esslin 1960. kako bi imenovao skupinu europskih i američkih dramskih pisaca čije drame prikazuju apsurdnost i besmisao ljudskog postojanja kao odraz egzistencijalne filozofije.

Unutar dvadesetoga stoljeća razlikuje se i književno razdoblje pod nazivom postmodernizam, a premda brojni znanstvenici poput Noama Chomskog „odbacuju postojanje postmodernizma i sugeriraju da je razdoblje nakon Drugog svjetskog rata jednostavno (kasni) modernizam“ (114), posljednje poglavlje knjige argumentira zašto se to razdoblje treba samostalno proučavati. Razlog takvom razmišljanju može se pronaći u samoj naravi toga razdoblja, jer je postmodernizam zasnovan na odbijanju apsolutnih istina, što može doprinijeti različitim interpretacijama toga razdoblja. Postmodernizam je obilježio Jacques Derrida sa svojim tekstom „Struktura, znak i igra u diskursu humanističkih znanosti“ (1967), u kojemu negira postojanje binarnih opreka i smatra da su svi koncepti otvoreni slobodnoj interpretaciji, odnosno *slobodnoj igri*. Slično razmišljanje nastavlja i Roland Barthes, koji je objavio esej „Smrt autora“ iste godine i opovrgnuo ulogu autora kao vrhovnog autoriteta u određivanju smisla teksta, a prednost dao čitatelju i mogućnosti različitih interpretacija. U skladu s navedenim teoretičar Jean-François Lyotard odbacuje važnost *metapripovijesti* ili velikih povijesnih priča u postmodernizmu, čime se odbija legitimizacija

jednog pravog značenja književnog djela, a otvara se mogućnost pluralnosti interpretacija književnoga djela. Iz navedenoga je razvidno zašto modernizam i postmodernizam čine dva različita književna razdoblja. Otvorenost različitim značenjima i perspektivama tijekom postmodernizma suprotstavlja se modernističkoj podjeli na „visoku“ i „nisku“ umjetnost, a tijekom ovoga razdoblja društvene skupine koje su tijekom povijesti bile potlačene dobivaju pravo glasa. To razdoblje u Engleskoj obilježeno je i borbom protiv starih vrijednosti, zbog čega se javio i pokret pod nazivom „gnjevni mladi ljudi“ (engl. *Angry Young Men*) okupljen oko spisatelja kao što su Kingsley Amis, John Wain i John Braine. Navedena skupina pisaca kritizirala je zastarjele viktorijanske društvene vrijednosti i klasnu podjelu, a ujedno se smatra i „posljednjom skupinom ili „školom“ britanskih spisatelja u smislu da su pripadali sličnom književnom trendu sa zajedničkim književnim obilježjima“ (123). Drugu polovicu dvadesetoga stoljeća u Engleskoj obilježilo je bogatstvo autorskih glasova i sloboda u izražavanju, a pisci su se bavili tekućim društvenim problemima. To se najbolje uočava na primjeru romana *Koliko daleko možeš ići?* (1980) Davida Lodgea, koji na humoriističan način prikazuje prijelaz s katoličkog na sekularni svjetonazor u Engleskoj u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, baveći se pitanjima koja su dotad bila zapostavljena kao što su brak, kontracepcija, preljub i bolest (125).

Razdoblje od 1798. pa sve do danas obilježile su brojne društvene, kulturne, političke, ekonomske i tehnološke promjene, a udžbenik *English Literature in Context* Ljubice Matek na konkretnim primjerima pokazuje kako se književnost razvijala usporedno s takvim promjenama. Već naslovom, autorica naglašava da je književnost odraz tekućih događanja u svijetu, koja uvjetuju teme kojima će se baviti književnost određenoga razdoblja, ali i koji će književni oblici pogodovati obradi tih tema. Detaljnom analizom okolnosti u kojima se razvijala engleska književnost od kraja osamnaestoga do kraja dvadesetoga stoljeća, autorica omogućava jasnu interpretaciju književnih djela. Nadalje, rezultati autoričina istraživanja pokazuju da književna razdoblja nisu izolirana jedno od drugoga, nego da se dominantna obilježja pojedinih razdoblja mogu pronaći i u djelima nastalim unutar nekog drugog razdoblja, čime se pruža novi okvir interpretacije. Knjiga Ljubice Matek ima nedvojbenu znanstveni doprinos jer se u cjelini bavi engleskom književnošću, donoseći iscrpnu analizu kulturno-povijesnog konteksta koji je oblikovao englesku književnost, pri čemu osposobljava čitatelja za bolje razumijevanje književnosti.